

اتہاس کی ہے؟ ایہدے لئی عام ورتی جاندى پریجاشا نوں ساڈے لئی سویکار کرنا مُشکل ہے جو ایہہ کہندی ہے کہ ساری بیٹی گزری ہی اتہاس ہے۔ عام طور تے اتہاس لفظ نوں دراصل بیٹے ہوئے دے تُل ہی سمجھیا جاندا ہے۔ جو آن لوکاں نے تاں سگوں ایہدی اک کہاوٹ جہی وی بنا لئی ہے کہ۔ آوہ تاں ہسٹری ہو گیا ہے (جاں ہو گئی ہے)۔ مطلب ایہہ کہ چھلانا بندہ جاں عورت جاں گھٹنا ہن مُک گئی ہے، ختم ہو گئی ہے تے ہن اس بارے گل کرن دی لوڑ نہیں رہی۔

اتہاس دے پچھنا وچوں اک پچھن بیٹ گئے دا ہے پر ایہہ سب توں اہم نہیں۔ سب توں اہم پچھن ایہہ ہے کہ اتہاس دی ہوند ہے، وجود ہے۔ ایہہ جیوندا جا گدا ہے، زوراور ہے۔ ایہہ آپنے کھنچ کھلاردا ہے تے سب کاسے تے چھا جاندا ہے۔ اتہاس اس طرح دی اروک طاقت ہے جو کسے وی چیز نوں بخشدی نہیں۔ اتہاس بغیر کوئی انسانی چیتنا سنجو نہیں، تے انسانی عمل بغیر کوئی انسانی اتہاس سنجو نہیں۔ ایہہ گل بالکل صاف ہے

تاریخ دا عام تصور ایہہ ہے کہ ایہہ بیتیاں گھٹناواں دی اک مکمل تصویر ہندی ہے، جہدے وچ کسے حصے، کسے گھٹنا جاں اتہاس وچ کسے شخصیت دے رول بارے متعید وی ہو سکدے ہن۔ اس سنکپ انوسار اتہاس انج ہے جویں کوئی بعد وچ چیتے کیتی گئی شے ہووے، گھٹناواں تے چیزاں دے بیٹے ہوئے دے ادھیان نعل بنائی گئی اک ذہنی کِرت، تاریخ جہدا

ساڈی زندگی نعل کوئی سنبندھ نہیں، اک میہربان شے۔ ایہو جہی تاریخ
 انج گدی ہے جویں جیون تے ایہدا کوئی اثر نہ ہووے، جیون نعل کوئی
 ٹالگ نہ ہووے۔ پر، کی دراصل ایہہ ایوں ہی ہے؟ کی اسیں اتہاس نالو
 اتاں ہی دُور ہاں کہ ایہدا ساڈے تے کوئی اثر ہی نہیں؟ کی اتہاس
 وی سمیں آتے سٹھان وانگ ہے جہدے اندر دھرتی گھمدی ہے؟ جاں پھر ایہہ
 کجھ ہور ہے؟

جے جیون اتے اتہاس دا بالکل کوئی اثر نہ ہندا تاں پھیر سائنس ایہدے
 بارے کجھ پتہ وی نہیں سی ہونا، لیکن اتہاس دے بغیر منگھی جیون
 دا تصور کرنا وی اتنا ہی ناممکن ہے جتنا دھرتی دا اتہاس دے بغیر
 تصور کرنا، جاں ایہہ سمجھنا کہ گتی آتے سروپ دے بغیر وی پدارتھ
 دی ہوند ہو سکدی ہے۔ دیش/کال، سماں تے تھان، اوہ حالات بناؤندے ہن
 جہدے متہت پدارتھ وکھو وکھ شکلاں وچ ہوند وچ آؤندا تے گزر
 جاندا ہے۔ کی اسے طرح دی کوئی چینر سماجی زندگی وچ وی ہے؟

۱۹۸۹-۹۱ دے دُور وچ جو کمیونزم نعل بیٹی اوہدا سنبندھ انسان نوں
 درپیش موجودہ مُشکلاں نوں سُلجھاؤن نعل وی ہے کیونکہ ایہہ سبھ کجھ
 اتہاس دے اک وشیش سمیں تے واپریا ہے۔ ایہہ پتہ کرنا وی بہت
 اہمیت رکھدا ہے اس توں پہلاں کمیونزم نعل کی کی گزری کیونکہ جوں
 کجھ ہویا ایہدی جڑھ تان بیتے وچ ہی ہے۔ ایہہ سبھ کجھ ایویں ہی
 نہیں سی ہو سکدا۔ اس پہلو توں ویکھینے تان جو داستا جاں سامنتواد
 نعل ہویا آتے جو پونجیواد نعل ہو رہا ہے اوہ وی کجھ دسدا ہے۔
 دراصل، انسانیت جو کجھ وی کردی ہے جاں ایہدے نعل ہندا ہے، اوہدا
 جھوکھ نعل وی سنبندھ ہے۔ تاریخ اک ایسی لگاتارتا ہے جہدے وچ وقفے
 وی نے، جو ایہہ تصور کرنا سنبھو بناؤندی ہے ایہہ کوئی خلاء نہیں

بلکہ زندگی بھر پور ہے۔ سماجک پگھوں گل کرینے تاں دراصل اتہاس دا
 سچ کاسے نعل اک دوند منی رشتہ کیونکہ جو ہے اوہ جو سی بندا جا
 رہا ہے اتے جو بیت گیا اوہ نویں ہون دے ودھن مچھلن لئی اک
 زرخیز دھرتی بن نبردا ہے۔

اتہاس دا سنکپ انسانی تہذیب دے اک خاص مقام تے پہنچن تے ہی
 ہوند وچ آؤندا ہے، اوہ مقام جھے پہنچ کے منگھی جیو قدرت نعل
 تالمیل کر کے اتے آپس وچ تالمیل کر کے پیداواری طاقتاں نوں وکست کرنا
 شروع کر دے ہن۔ سماجی وکاس دا نیم، منگھی زندگی دیاں اندر لیاں ورو دھتائیاں،
 آپنا رنگ وکھاؤنا شروع کر دیندا ہے۔ ہور تتاں دے علاوہ، آبادی وچ
 وادھا ہون اتے سادھناں دے گھٹن نعل اک ایسا واستوک دوند ہوند
 وچ آ گیا کہ جے ایہنوں حل نہ کیتا جاندا تاں انسانی زندگی دا
 انت ہو جاندا۔ اس مرہلے تے کھیتی باڑی تے پشوپالن دا ہوند وچ
 آؤنا، انسان دا پہلا ایسا عمل ہے جو قدرت دے تتاں دی منانی دے
 راج وچ خلل پاوندا ہے۔ ایہہ عمل منگھی جیو نوں صرف جا گروکتا
 ہی نہیں دیندا بلکہ اوہدے وچ ایہہ یقین وی پیدا کردا ہے کہ اک
 جا گروک تے یوجنا بدھ طریقے نعل کم کیتیاں انسانی زندگی دے ودھن
 مچھلن لئی ہور ڈھکویں حالات تیار کیتے جا سکدے ہن۔ اس طرح، انسانی
 اتہاس دی جھومکا بھصن دا دور شروع ہویا جو انسانی اتہاس دی سرجنا
 لئی پہلا قدم کیہا جا سکدا ہے۔

جھومکا دے اس دور وچ اتہاس دا ایہہ سنکپ بہت ہی سوار تھی سنکپ
 ہے کیونکہ انسانی عمل دے پیدا کیتے ہوئے واستوک قانوناں دے بہت ڈونگھے
 رول نوں ایہہ پچھاندا نہیں، اتے اس وجہ کر کے ایہہ اس گلوں وی لاپرواہ
 ہے کہ اس دور وچ انسانی زندگی واسطے قدرت دے دامن وچ کمی کی

سہجواناواں موجود ہن۔ ایہو جیہا سنکپ صرف غلامی ولّ ہی لجا سکدا ہے اُتے پُرائی طرح دی غلامی دے نعل نعل ایہہ نویں قسم دی غلامی ولّ وی توردا ہے۔ پُرائی غلامی قُدرت دی سی، اُتے نویں غلامی بندے دی بندے ہتھوں ہے جہدا آرنجہ انسان نوں اک وچن-خریدن دی شے بنا دین نعل ہویا تے جو اگے ہور وگڑے اجوکی غلامی وچ بدل گیا جائی اُجرت دی غلامی بن گیا، صرف اُجرت دی ہی غلامی نہیں بلکہ وئی اداریاں دا وی غلام ہونا پئے گیا ہے جنہاں نے سارا سنسار ہی آپنے پنچے وچ بھسا لیا ہے۔

انسانی عمل دے کئی ہزاراں سال گزر جان دے بعد ہی اس بھومکا دے دُور اُتے کوئی سوال اُٹھ سکیا۔ بھومکا دے دُور وچ جماعتاں وچ ونڈے سماج وچ اتہاس دا چالو سنکپ اوہو کجھ ہی پیش کردا ہے جو بھارو جماعتاں دی مرضی ہے۔ خود اتہاس نوں غلام کر لیا گیا ہے، مطلب ایہہ کہ غلاماں دے مالک اوناں مہان سہجوانا توں اکھاں بند کری بیٹھے ہن جو اتہاس نے منگھی جیواں لئی پیدا کر دتیاں ہونیاں ہن۔ اوناں نے ایہہ سارے موقعے ردّ کر دتے، سنے اتہاس دے، اُتے ساریاں نوں بھانت بھانت دی غلامی دے جباڑھاں سپرد اُتے سمیں نوں ہنیریاں دے منہ وچ دھکّ دتا۔ ایہدے کرے، ہن نوبت ایہہ ہے کہ لُٹے جان والیاں اُتے لُٹن والیاں وچکار اک ٹکڑھن گئی ہے، اتہاس دی بھومکا اُتے خود اتہاس ہن اک دوسرے دے ساہنے تے کھڑھے ہن۔

اسیں وکاس دے اوس مقام تے آ پہنچے ہاں جتھے لوکاں دا اک اجیہا ورگ ہوند وچ آ چکا ہے جہدی بند خلاصی وچ ہی ساری منگھتا دی مکتی لگی ہوئی ہے۔ جنہاں نے ہن تک آپنیاں اکھاں بند کری رکھیاں اُتے تاریخ دا فائدہ نہیں اُٹھایا ہن اوناں دی چکری گھمن ہی

والی ہے۔ اکھاں چوپٹ کھلھن ہی والیاں ہن۔ کنیاں دیاں تاں کھل
 وی گنیاں ہن تے کنیاں دیاں کھل رہیاں ہن۔ ہن تاریخ ہوند وچ
 آویگی۔ جدوں مزدور جماعت اُجرت دی غلامی دے سسٹم دے خاتمے دی منگ
 کردی ہے اتے بندے ہتھوں بندے دی لٹ اتے ادھارت سسٹم دے خاتمے
 دی منگ کردی ہے تاں ایہدے اثر توں کون بچ سکیگا؟ مزدور جماعت دے
 نعل نعل اوہ مرد تے عورتاں وی موجود ہن جو روشن خیال ہن اتے
 آپنا کم کیسے تائب جاں سو آرتھ دے بغیر کر رہے ہن تے جنہاں
 دا مقصد سائنس اتے سماج دی ترقی ہے۔ منگھنی اتہاس دے آگمن نوں
 ہن کہڑا روک سکیگا؟

مزدور جماعت اتے روشن خیال لوکاں دے اک طبقے دا پیدا ہونا جو
 روشن خیال ہن، اتہاس دی جھیکا دے دور دے خاتمے دے آرنج دا بگل
 وجاؤندا ہے۔ ایہہ جھومکا، اتہاس دی شروآت توں پہلاں دا ایہہ دور،
 اس جماعت اتے لوکاں دے اس طبقے نوں اوس انجائے نعل شریام جھڑپاں
 ولّ توردا ہے جہدے بارے جانا ہن تکّ عام لوکاں لئی اک ایوگ
 چینر سمجھیا جاندا سی، اتے جہدی جانکاری اتے صرف امیر تے ہا کمزرات
 دا ہی حق سمجھیا جاندا سی۔ ایہہ دھنی تے ہا کمزرات آپنے آپ نوں
 اس طرح پیش کرن لگّ پئے کہ نویں سماج نوں بناؤنا صرف ایہناں
 دا ہی کم ہے، ایہہ کم ہور کوئی نہیں کر سکدا۔ اتہاس دی جھومکا
 دا ایہہ یگ اوہ دور بن گیا جہدے اندر ہر طرح دی ہنیرگردی، چلے
 ایہہ پادری ورگ دی ہووے جاں کسے ہور دی، دے خلاف تکھے حملے ہون
 لگّ پئے کیونکہ کالمے لوکاں دا ورگ تے روشن خیال لوکاں دا طبقہ
 ہن آپنے حالات نوں تقدیر دا لکھیا منن لیا تیار نہیں۔ مزدور، جو
 کم دین والے دا نوکر ہے، اتے روشن خیال بندہ، جو تنخواہ دین والے
 دا سیوا دار ہے، اس حالات نوں سویکار نہیں کر سکدے کیونکہ ایہہ اوناں

دا سُبجاء وی ہے تے واستوک پگھوں اوناں دے کم آتے کتے دا
 ست تت وی ہے۔ ایہدے نعل جا گروکتا پیدا ہندی ہے آتے ٹگر اُجدی
 ہے اس گل وچ کہ اوہ چاہندے کسی ہن تے اوناں نوں ملدا کسی
 ہے۔ اس لئی، اک تناء اُجددا ہے جہدے وچ اتہاس دی جھومکا ہن خود
 اتہاس وچ تبدیل ہو رہی ہے۔ جو پہلاں آچکا ہے ہن پھیر آون دی
 تمنّاں رکھدا ہے تے جھومکا ہن اتہاس بن جاندی ہے۔۔

پر ایہہ تبدیلی صرف واستوک آتے آپ-مہاری نہیں ہے۔ بہت زیادہ دباء
 ہے کہ اتہاس دی جھومکا صرف اک جھومکا ہی بنی روھے۔ جے ایہہ
 گل صرف کسے بندے دے سہج-سواد دا ہی مسئلہ ہندا آتے کسے ہور
 دی زندگی تے ایہدا کوئی اثر نہ ہندا تاں ایہہ اک دکھری گل
 ہندی پر مسئلہ ایہہ ہے کہ جھومکا آتے صرف جھومکا بنے رہن لئی
 پیندے دباء دا مطلب ایہہ ہے سارے دے سارے مثلے قائم رہن چاہے ایہہ
 آرتھکتا دے ہون، سیاست دے ہون، سہیاچار دے ہون، جاں سارے جہان دے
 لوکاں دی ترقی جاں جنگ تے امن بارے ہون۔ ایہدے نعل ہی اُلٹ
 دباء وی ہے جو جھومکا نوں اتہاس وچ تبدیل ہویا ویکھنا چاہوندا
 ہے تے ایہہ دباء دے کچلے آتے لٹ دا شکار لوکاں دے حالات پاؤندے
 ہن۔ ایہدے فلسروپ ساڈے زمانے دی سہج توں وڈی ٹگر پگٹ ہندی
 ہے۔ ایہناں دو دکھڑے ہتّاں وچکارلی ٹگر دا حل لازمی لہجنا پایگا
 کیونکہ ایہہ ٹگر بہت خطرناک وی بن سکدی ہے۔

اتہاس نوں صرف بیتے دیاں گھٹناواں آتے اک بالکل نرجیو آتے سہل
 چینر وجوں پیش کرنا اک عام گل ہے۔ اتہاس دے اس طرح دے پنڈتاؤ
 ورنن توں کجھ وی سکھیا نہیں جا سکدا تے نہ ہی ایہو جہی تاریخ
 دا کوئی اہم رول ہی ہو سکدا ہے۔ اس پنڈتاؤ ورنن دا مقصد ایہہ

ہے کہ جھومکا صرف جھومکا ہی بنی روھے تے تاریخِ وِچ تبدیل نہ ہووے۔ ایہہ تاریخ نوں اصلی زندگی دے وکاس، گتی آتے تبدیلی وِچ نہیں ویکھدا، آتے یقینی بناؤندا ہے کہ کسے وی زمانے وِچ تاریخ کوئی اہم تے زندگی بھر پور رول نہ ادا کر سکے۔ سگوں ایہدے اُلٹ، ایہدا کَم ہے تاریخ ورگی مہتو پورن طاقت نوں ختم کرنا تے سماج نوں پچھے ول لے کے جانا۔ ایہہ سدھارتنا دے دؤر نوں لمبیاں کرن آتے ہور ہر طرح دی گراوٹ نوں چالو رکھن لئی ہے۔ ایہہ اس عمل وِچ آپنی آزادی لکھدی ہے۔ پر ایہہ اک ایسا عمل ہے جہنوں بھت سارے نفرت تاں کردے ہن لیکن ایہہ ترقی لئی ضروری حالات نوں وی تیار کردا ہے۔

تاریخ نوں اس پنڈتاؤ ڈھنگ نعل پیش کرن دے اس رواج نے اس ویلے بیتے ہوئے نوں نندریاں ایہہ دلیل دتی ہے کہ جتھوں تک سماج دیاں مڈھلیاں سہسٹیاواں دے حل دا سبندھ ہے انسانی فطرت دی وجہ کرے نہ تاں پہلاں کوئی ترقی ہو سکی تے نہ ہن ہو سکدی ہے۔ اس سنکپ مطابق، اتہاس دی جھومکا دا دؤر۔ بندے ہتھوں بندے دی کُٹ دا دؤر۔ ہیشاں رہے گا۔ پر ایہہ گل تھھاں دے بالکل اُلٹ جاندی ہے جو درساؤندے ہن کہ ترقی ضرور ہوئی ہے لیکن ادھوگتی وی ہوئی ہے۔ آرتھکتا توں لے کے سہیاچار تک، ہر پاسے اینی حیران کن ترقی ہوئی ہے کہ اتہاس دی جھومکا دا دؤر خود اتہاس وِچ تبدیل ہو رہا ہے، اک اتہاس جس دی سرچنا ورتامان آتے جھوکھ دے دؤر دیاں لوڑاں پوریاں کرن دے کَم کرے ہو رہی ہے۔